

PŘÍSPĚVEK K OBSAHOVÉ ANALÝZE UČEBNIC DĚJEPISU

JANA STEJSKALÍKOVÁ

In the period of ongoing curricular reforms in the Czech Republic the issue of textbooks is more than topical. The article is aimed at the content analysis of history textbooks for primary schools. The aim was clear about methodology that deals with the topic Europe in history textbooks for class 9.

Key words: textbook of history, content analysis, Europe

Problematika učebnic je v období probíhajících kurikulárních reforem v České republice více než aktuální. Jelikož by učební text měl být východiskem pro práci s žáky, je smysluplné se obsahem učebnic zabývat.

Príspevek, pojednávajúci o obsahovej analýze učebnic dejepisu pro 9. ročník ZŠ z pohledu tématu „Evropa v učebnicích dějepisu“, přímo souvisí s disertačním výzkumem autorky. Téma bylo vybráno s ohledem na jeho živost – v souvislosti s integračními snahami EU, a s široce diskutovaným tématem „evropská dimenze ve vzdělávání – se jeví jako přínosné. Učebnice dějepisu se většinou zaměřují na Evropu v kontextu dějin středověku, avšak současné integrační procesy jsou nazírány spíše skepticky. Obraz Evropy je kromě toho vázán hlavně na podíl velkých evropských zemí a národů v historickém vývoji, kdežto malé národy jsou značně opomíjené. V České republice se nad těmito otázkami zamýšlel historik Čornej.¹

Evropa, společně s dalšími dvěma pojmy jako jsou evropanství a evropská identita, jsou výchozími tématy „evropské dimenze ve vzdělávání“ ve vztahu k občanství. S ohledem na zaměření našeho tématu „Evropa v učebnicích dějepisu“ se budeme blíže zabývat pouze pojmem Evropa.

Pojem Evropa není jednoznačný ani statický. Podle Walterové nejméně problematické je vymezení geografické. Mnohem složitější je vymezení politické a kulturní. Evropa je především chápána jako komplex času, prostoru a kultury. V neposlední řadě spojujeme chápání Evropy s politickou institucí – Evropskou unií. Rovněž se můžeme setkat s pojetím Evropy jako sdíleného prostředí pro setkávání, spolupráci a hledání společných perspektiv.²

Hlavním zdrojem pro získání přehledu o dosavadních poznatcích týkajících se výzkumu učebnic jsou práce Průchy³, nejvýznamnějšího autora v této oblasti. Základy strukturální a funkční teorie učebnic dějepisu (ale i školních učebnic vůbec) bychom našli v pracích Čapka⁴ a Michovského⁵. Rovněž učebnicemi dějepisu se zabývá historik Beneš⁶, který se zaměřuje na

¹ ČORNEJ, P. *Problém evropské dimenze ve výuce dějepisu*. In: WALTEROVÁ, E. (red.): *Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996, s. 141–148.

² WALTEROVÁ, E.: *Evropská dimenze ve vzdělávání: Východiska, problémy, perspektivy*. In: *Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů*. Sborník referátů a informací z interdisciplinárního kolokvia. Praha: PdF UK, 1996, s. 24.

³ Např. PRŮCHA, J. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998.

⁴ ČAPEK, V. *Tvorba a výzkum učebnic dějepisu*. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice*. Pardubice: ÚJHS, série C, 1995, s. 37–54; ČAPEK, V. *Perspektivy školního dějepisu v evropských zemích a v USA*. Praha 2003.

⁵ MICHOVSKÝ, V. *Nový model učebnice dějepisu*. Tvorba učebnic, 5, Praha: SPN, 1981.

⁶ BENEŠ, Z. *Dějepisné učebnice*. In: *Manuál Encyklopedie českých dějin*. Praha: Historický ústav AV ČR 2003, s. 314–323; BENEŠ, Z. *Obraz druhé světové války v československých a českých učebnicích dějepisu*. In: *Historický obzor*, 8, 1997, č. 1–2, s. 41–45; BENEŠ, Z. *České učebnice dějepisu po r. 1989*. In: *Česko-slovenská ročenka 2003*. Brno 2003, s. 281–289.

to, jak jsou historické události interpretovány v „historickém textu“, včetně „didakticko-historického textu“. Na obsahovou analýzu učebnic dějepisu se zaměřila např. Pokorná⁷, Hloušková⁸, Klapko⁹. Problematikou Evropy v učebnicích se u nás zabývá např. Škachová.¹⁰

Obecně můžeme říci, že výzkum učebnic dějepisu v Evropě se snaží postihnout specifika vývoje určitých širších regionů, jako je západní, střední Evropa, balkánské země, země středomořské apod. Jde o postžení tradic zemí Evropské unie, a tím pomoci evropské jednotě.¹¹ Konkrétně tématem Evropa v učebnicích se zabývali ve svých disertačních pracích Zecha¹², Mentz¹³, Weibrenner¹⁴. Dále se můžeme opřít o publikace Pingela¹⁵, Natterera¹⁶, aj.

V našem výzkumu, jako metodologického nástroje k získání dat, bude použita metoda obsahové analýzy (pojem Evropa ve vybraných učebnicích) výkladového textu. Metodologickou oporou nám přitom budou publikace např. Neuendorfa,¹⁷ Mayringa,¹⁸ Gläsera, Laudela.¹⁹ Obsahovou analýzu můžeme uskutečňovat nekvantitativním nebo kvantitativním způsobem:

- kvantitativní analýza (celkový počet stran jednotlivých učebnic a počet stran věnující se tématu Evropa, kategoriální systém)
- kvalitativní analýza (detailní zhodnocení, porovnání způsobu zpracování tématu: „První světová válka“).

V rámci nekvantitativní obsahové analýzy textu se zaměříme pouze na jednu kategorii převzatou z kvantitativní analýzy: „První světová válka“. Kategorie byla vybrána s ohledem na to, že je jednou z 15 základních témat tzv. sdíleného kurikula evropských zemí, které mají, jak uvádí Stradling,²⁰ o minulém století společně sdílenou dějinnou zkušenost. Také je jednou z desíti ústředních témat, která by měla být podle Borriese začleněna do výkladu evropských dějin²¹.

Pro porovnání všech učebnic zkoumaného souboru a doplnění jejich charakteristik o komplexní pohled bude využita v závěru výzkumu metoda srovnávací (srovnání interpretace tématu: „První světová válka“ ve vybraných učebnicích).

⁷ POKORNÁ, A.: *Strukturální a obsahová analýza vybraných zahraničních učebnic dějepisu z hlediska interpretace nejnovějších dějin*. Praha: FF UK, 1993.

⁸ HLOUŠKOVÁ, L.: *Obsahová analýza učebnice jako didaktického a historického textu*. In: *Studia Pedagogica*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno, Masarykova univerzita, 2001, s. 79–89.

⁹ KLAPKO, D.: *Analýza učebnic dějepisu pro ZŠ jako evaluační nástroj k zefektivnění kvality didaktických textů*. In: *Učebnice pod lupou*. Brno : Paido, 2006, s. 53–73.

¹⁰ ŠKACHOVÁ, T.: *Obsah pojmu Evropa v české a francouzské primární škole*. *Pedagogika*, 55, 2/2005, s. 138–150.

¹¹ *Internationale Schulbuchforschung*, Jg. 2, Vol. 21, 1999.

¹² ZECHA, S.: *Darstellung Europas in der Geographiedidaktik Portugals. Untersuchung von Geographieschulbüchern der 7.–9. Jahrgangsstufe*. Aachen 2005.

¹³ MENTZ, O.: *Lernziel Nation und Europa. Zur Entwicklung der nationalen und europäischen Dimension in der Geographiedidaktik Frankreichs*. Nürnberg: Selbstverlag des Hochschulbandes für Geographie und ihre Didaktik e. V. (HGD), 2001.

¹⁴ WEINBRENNER, U. CH.: *Erziehung zu europäischer Solidarität durch geographische Schulbücher der Sekundarstufe I: eine quantitative und qualitative Inhaltsanalyse*. Nürnberg 1998.

¹⁵ PINGEL, F. *The european home: representations of 20th century europe in history textbooks*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. PINGEL, F. *New Structures for a Medium in the State of Change*. In: *The Future of Textbooks? International colloquium on school publishing research about emerging trends*. Sydney 2001.

¹⁶ NATTERER, A.: *Europa im Schulbuch. Die Darstellung der europäischen Einigung in baden-württembergischen Schulbüchern für Geschichte und Gemeinschaftskunde der Sekundarstufe I*. Grevenbroich: Omnia, 2001.

¹⁷ NEUENDORF, K. A.: *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2002.

¹⁸ MAYRING, P.: *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. 8. Auflage. Weinheim: Belz Verlag, 2003.

¹⁹ GLÄSER, J.–LAUDEL, G.: *Experteninterviews und qualitative Inhaltsanalyse*. Berlin 2004.

²⁰ STRADLING, R.: *Jak učít evropské dějiny 20. století*. Praha: MŠMT, 2004, s. 14–15.

²¹ BORRIES, B.: *Schulbuch-Gestaltung und Schulbuch-Benutzung im Fach Geschichte. Zwischen empirischen Befunden und normativen Überlegungen*. In: HANDRO, S.–SCHÖNEMANN, B. (Hrsg.): *Geschichtsdidaktische Schulbuchforschung*. Berlin 2006, s. 39–51.

Výzkumné otázky

- *deskriptivní (popisné):*

1. Jak je prezentována Evropa v současných učebnicích dějepisu?
2. Existují nějaké rozdíly mezi učebnicemi ve způsobu zpracování i hloubce tématu? Pokud ano, jaké?
3. Kolik stran je věnováno tématu Evropa v každé ze zkoumaných učebnic?

Kategoriální systém je modifikací kategorií Weibrenner²² i Zechy²³ a předpokládá nezbytné další úpravy na základě výsledků předvýzkumu – analýzy učebnic. Prozatím bylo stanoveno celkem jedenáct hlavních kategorií, které jsou dále členěny do subkategorií:

1. Evropa jako celek (bez hranic jednotlivých států)
2. Evropské makroregiony (území přesahující hranice jednotlivých států)
3. Jednotlivé státy Evropy
4. Již neexistující státy Evropy
5. Vnitrostátní území uvnitř jednotlivých evropských států (regiony, kantony...)
6. Evropská společenství
7. Již neexistující evropská uskupení
8. Hospodářství
9. Kultura
10. Společnost
11. Politika.

V plánovaném výzkumném šetření by měl být vyhodnocen výběrový vzorek (soubor) současných učebnic dějepisu pro 9. ročník základní školy, které byly vydané v letech 2000–2009 v různých nakladatelstvích (Dialog, Fraus, Prodos, Scientia, SPN a.s.). Všechny zkoumané učebnice mají doložku MŠMT ČR. Učebnice pro 9. ročník ZŠ jsme zvolili právě proto, že podle RVP ZV je výuce dějepisu důraz kladen především na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů.

Shrnutí

Nadpis článku jednoznačně určuje, co má být jeho obsahem. Jedná se o výzkum kurikula, který zahrnuje i výzkum učebnic. K této problematice existuje široké spektrum zahraniční literatury – především se jedná o publikace z Georg Eckert Institutu pro výzkum učebnic v německém Braunschweigu. Cílem článku bylo poukázat na jeden z možných metodologických přístupů ke zkoumání této problematiky. Na tomto místě je dobré zmínit, že v metodologické rovině pak můžeme čerpat z tematicky odlišných výzkumů např. Nohn²⁴, Poenicke²⁵, neboť předpokládáme, že výzkumné nástroje použité v těchto výzkumech mohou sloužit jako inspirace pro zdokonalení námi zvoleného výzkumného nástroje.

²² WEINBRENNER, U. CH.: *Erziehung zu europäischer Solidarität durch geographische Schulbücher der Sekundarstufe I: eine quantitative und qualitative Inhaltsanalyse*. Nürnberg 1998.

²³ ZÉCHA, S.: *Darstellung Europas in der Geographiedidaktik Portugals. Untersuchung von Geographieschulbüchern der 7.–9. Jahrgangsstufe*. Aachen 2005.

²⁴ NOHN, G.: *China Und Seine Darstellung Im Schulbuch*. Trier 2001.

²⁵ POENICKE A.: *Afrika in deutschen Medien und Schulbüchern*. Sankt Augustin 2001.

Summary

Contribution to the content analysis of history textbook

The title of the article clearly indicates what should be its content. It is a research of curriculum that also includes research of the textbooks. In terms of this issue there is a wide range of foreign literature – in particular publications from the Georg Eckert Institute for Textbook Research in Braunschweig, Germany. The aim of the article was to point out one of the potential methodological approaches to examine this issue. At this point it is worth mentioning that in terms of methodology we can draw from different researches such as Nohn, Poenicke, because we assume that research tools used in these studies may serve as inspirations to improve a research tool that we have selected ourselves.